

EGİTİM İLETİŞİMİ KAVRAMI VE SİSTEM YAKLAŞIMI AÇISINDAN EGİTİM İLETİŞİMİ SÜRECİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Deniz GÜLER

EGİTİM İLETİŞİMİ KAVRAMI VE TANIMI

İçinde yaşadığımız 20. yüzyılın insanı, gelişen kitle iletişim araçları, bu araçlarla gönderilen ileti bombardımanları, nüfusu hızla artan bir yaşam ortamında, otomasyonla insanın teknolojiye bağımlı kaldığı toplum yaşamı içinde bulunmaktadır. Aile kurumundan örgütlere, yönetimlere kadar birey olarak insan, bu tür ortam içinde yaşamını sürdürmektedir.

Yaşamını sürdürdüğü ortamda ne olursa olsun iki birim, iki birim arasında da gerçekleşen bilgi söz konusudur. Bilginin var olması, ileti olgusunun varlığını göstermektedir. Başka deyişle, iletişim olgusunun varlığının ve işleyişinin ana ögesi, her zaman bilgidir (1).

Yaşamda herşey iletişim olgusuna girmektedir. Nefes alışverişinin sonunda, vücudun oksijen alıp karbondioksit vermesi süreci; doğada toprağın belli zamanlarda yağmura olan gereksinmesi; arının çiçek etrafında dans etmesi iletişim olgusu içindedir.

(1) WILBUR SCHRAMM, «İnsansal Haberleşmenin Doğası», A.Ü. SBF Dergisi, Çev: ÜNSAL OSKAY, Cilt: XXIII, No: 1, Ankara: 1968, s. 432.

Bunun içinden insan iletişimi (human communication) çekip çıkartıldığında, durum farklılık göstermektedir. İnsanın biyolojik bir varlık olduğu gibi, kültürel ve toplumsal bir canlı olması farklılığın nedenini oluşturmaktadır. Bu durumda insan iletişiminin, insanların gerçekleştirdiği bir şey olması nedeniyle, kendi başına bir yaşamı olmadığı söylenebilir.

İnsan kültürel ve toplumsal bir canlıdır. Böyle olunca toplumsal ve kültürel olarak iletişim amaçları: ortak bilgilerin paylaşımı, yeni bireylerin yetişmesi, toplumsal rollerin öğrenilmesi, sanatsal biçimlerin yaratılmasına; birçysel olarak: insanın kendisini anlatılması, bilgi ve becerilerin elde edilmesidir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, insanlar arasında kişilik bilgisinin sağlandığı iletişim sürecinden söz edilmelidir. Başka deyişle eğitim iletişimi olgusuna bakılmalıdır. Bu durumda eğitim iletişimi, **insanlar arasında kişilik bilgisinin sağlandığı iletişim süreci**, olarak tanımlanabilir (2).

Eğitim iletişimi, insanın içinde bulunduğu yaşama ortamında, her durumda söz konusudur. Örgütlerde yöneten-yönetilen; hukukta yargılayan-yargılanan; siyasal ortamda siyasetçi-yurttaş; ekonomide satıcı-alıcı; okulda öğretmen-öğrenci; ailede yetiştiren-yetişen vb. Tanımlanan eğitim iletişiminin yalın yapısı ŞEKİL-1'deki çizimle gösterilmektedir.

KİŞİLİK —————→ İLETİŞİM —————→ KİŞİLİK

ŞEKİL-1: Eğitim İletişimi

Eğitim iletişimi insanı amaçladığından bir süreç içinde ele alınması gerekliliğini birlikte getirmektedir. Bu durumda eğitim iletişiminin tanımı şu şekilde geliştirilebilir. Eğitim iletişimi, **kaynak kişilik tarafından oluk, ileti, iletişim araçları kullanılarak, alıcı kişilikte amaçlı olarak istendik yönde kişilik bilgisi sağlama ve kişilik bilgisini geliştirme sürecidir.**

- (2) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: DENİZ GÜLER, Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi. (Yayımlanmamış Doktora Tez). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart: 1990, s. 48-57, 102-119; Eğitim İletişiminin İşlevsel Boyutları ile İlgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz: A. HALUK YÜKSEL, «Atatürkçü Düşünce Sistemine Dayalı Eğitim Anlayışı ve Eğitim İletişimi», *Kurgu (Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi)*, Sayı: 5, Eskişehir: 1988; MURAT BARKAN, *Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Örgütsel Uygulama Model Önerisi, Anadolu Üni. AÖF Yayınları, Eskişehir: 1988.

EĞİTİM İLETİŞİMİ SÜRECİ

Tanımlanan eğitim iletişimi kavramına açıklık getirmek amacıyla öncelikle süreç sözcüğünü tanımlamak ve bu süreç içinde yer alan temel öğelerin neler olduğunu incelemek gerekir.

Süreç, «zaman içinde sürekli değişen bir olgu; süregelen herhangi bir durum» olarak tanımlanmaktadır (3). Bu durumda süreç içinde olanlar durağan değil, etkin ve sürekli gelişim içindedir. Süreç içinde bulunan öğeler birbirleriyle sürekli bir ilişki içindedir ve her bir öge, diğer öğeleri tümüyle etkiler.

Eğitim iletişimi süreci içinde yer alan temel öğeler iletişim sürecinde yer alan temel öğelerle koşutluk göstermektedir. Sözü edilen temel öğeler; kaynak kişilik, oluk, ileti, kodlama (encode)-kodaçma (decode), araç, alıcı kişiliği, etkileme ve yansımadır (feedback).

a. Kaynak Kişilik

Genelde iletişim süreci yapısı gereği bilgi, düşünce ve tutumu iletmek isteyen kaynakla başlar. Kaynak en yalın anlamıyla «iletiyi gönderen» dir (4). Hangi iletişim süreci ele alınırsa alınsın, başlama birimi kaynaktır. Bu tek bir birey ya da televizyon programında olduğu gibi birlikte çalışan bireyden oluşabilir.

Kaynak aktarmak, iletmek istediği bilgiyi, duyguyu, belirli ilkelere, kurallara göre düzenler. Kişilerarasında dil, mimik ve jestler; sözü iletişimde kullanılan sözcükler; kitle iletişimde ise, kitle iletişim araçları kullanılarak iletişim gerçekleşmektedir. Kaynağı etkileyen birçok etken vardır. Bunlar: kaynağın iletişim becerisi, tutumları, deneyim-bilgi düzeyi, çevresel-toplumsal, kültürel ve ekonomik etkenlerdir (5).

Eğitim iletişimi sürecinin başlangıç birimi olan kaynağın, iletişimi gerçekleştirmesinde en önemli etkileyicisi, kaynağın kendi kişiliğidir. Başka deyişle, kaynağın kişiliği iletişim biçimini etkiler.

(3) ROGER WILLIAMS, «Genel İletişim Kavram ve Modelleri», Çev: AKIN ERGÜDEN, Kurgu (TÖEF Dergisi), Sayı: 2, EİTİA Yayını No: 217/141, Eskişehir: 1979, s. 282.

(4) s. 284.

(5) DAVID K. BERLO, *The Process of Communication*, Holt Rinehart-Winston, Inc., New York: 1960, s. 41.

Eğitim iletişiminde bulunan insanların toplumsal norm ve değerleri de çok farklı olabilir. Böylece kaynağın kendi kişiliği ile insanların kişiliklerinin biçimlenmesini sağlayan tutumlar, değerler gibi ögeler, doğal olarak kişilerin iletişimine de yansımaktadır.

Kaynağın kişiliği ve iletişimi nasıl gerçekleştirdiği kendi, çevresel-toplumsal ve kültürel durumlarını yansıtan bir ölçüt olarak görülmektedir. Toplumsal yapı içinde bulunan kişilerin, içinde yaşadığı toplumda birtakım rolleri, saygınlıkları ve belirli işlevleri söz konusudur. Bu koşullar insanların iletişimine de yansıtılarak kodlamadan iletişimde kullanılan araç seçimine, kodamadan etkilenmeye ,etkilenmeden yansımaya dek uzayacaktır.

Eğitim iletişimi süreci kaynağın kişiliği ile başladığına göre, kaynak kişilik ailede anne ya da baba kişiliği; okulda retmen kişiliği; örgütlerde kurum kişiliği; televizyon programında programı yaratanın kişiliği olarak gösterilebilir.

b. Oluk (Kanal)

Eğitim iletişimi sürecinde oluk, kaynak kişilikle alıcı kişilik arasında eğitim iletişiminin gerçekleşmesine **neden** olan duygu ve düşüncedir. Bu olgu, iletişim sürecindeki oluk kavramından kullanım amacına göre farklılık göstermektedir.

Anne-baba ve ocuk kişiliklerinin birleştiği ortamda, ileti amaı olarak istendik kişilik bilgisini sağlamak olacağından oluk, bu durumda bireyler arasındaki **sevgi** ve kişiliklere olan **saygı** olacaktır. Bu durum kurumsal olarak ele alındığında oluk **sorumluluktur**. Basamaksal (hierarchy) bir yapıda ise **zorunluluk** olarak ortaya çıkabilir.

c. Kodlama-Kodama

Kodlama, bir düşüncenin ,duygunun, tutumun ya da kanının iletme hazır bir ileti biçimine dönüştürülmesidir. Örneğin, polis yolu geçişe kapadığında düdük çalar ve kolunu yukarı kaldırır. Burada kodlama, polisin durdurma eyleminin düdük ve kolun hareketi ile bir ileti biçimine sokulmasıdır. Kaynağın düşüncesi, başkalarının da anlayabileceği bir biçimde ifade edilmesi önemli olan noktadır.

Kodama ise, algılanan bir uyarının, başka deyişle iletinin yorumlanarak anlamlı bir biçime dönüştürülmesidir. Yukarıda ve-

rilen örnekte sürücü, kodaçma işlemiyle durması gerektiğini anlar. Eğitim iletişim sürecinde kodlama kaynak kişilik, kodaçmada alıcı kişilik tarafından yapılır.

d. İlet

Kaynak kişilikten alıcı kişiliğe gönderilen ya da iletilen bir düşünce, duygu ya da bilgiye ileti denir. Eğitim iletişiminde ileti, istendik hedefler doğrultusunda gönderilir. Yazı yazarken yazı, resim yaparken resim, bir devinimde bulunurken el, kol ve yüz devinimleri, televizyon programındaki içerik, iletilendir.

İletinin amaçlanan etkileri yaratması için uyulması gereken birtakım koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar şu şekilde sıralanabilir (6):

İleti;

1. Ereklenen hedefin (alıcının) dikkatini çekecek biçimde kurulmalı ve sunulup dağıtılmalıdır.
2. Anlamı bozmadan aktarabilecek biçimde hem kaynağın hem de hedefin ortaklaşa sahip oldukları yaşam deneyimlerini ifade eden işaretlerle verilmelidir.
3. Hedefte kişilik gereksinimlerini uyandırmak ve bu gereksinimlerin karşılanıp giderilmesi için bir şeyler önermeli, yol gösterilmelidir.
4. Gereksinimlerin giderilmesine öyle bir yol gösterilmelidir ki, bu yol birey kendisinden yapması istenilen tepiyi (response) için harekete geçerken, kendisi hangi grubun içinde bulunacaksa o gruptaki durumuna uygun düşmelidir.

Koşullar gözönüne alındığında ileti ögesi; iletinin dili ve iletinin içeriği olarak iki açıdan ele alınabilir. İleti dili ile, iletinin ulaştırılmasında yararlanılan herhangi bir kod anlatılmaktadır. Burada önemli olan nokta, kişilik bilgisinde eğitim iletişiminin gerçekleşebilmesi için ileti dilinin hem kaynak kişilik, hem de alıcı kişilik açısından anlaşılır bir nitelik taşımasıdır. Örneğin, bebeğin

(6) WILBUR SHCRAMM, "Haberleşme Nasıl İşler", Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş (Seçilmiş Parçalar), Derleyen: ÜNSAL OSKAY, 2. Baskı Ank. Üni. SBF Yayınları No: 281, Ankara: 1973, s. 113.

dünyaya geldiği andaki ağlaması «ben yaşıyorum» iletisini vermektedir; kullandığı ileti dili de ağlamadır.

Aslında, kendi içinde başlı başına hiçbir anlam taşımayan, kağıt üzerindeki birtakım şekiller ya da havadaki ses dalgaları yalnız insanlar için ve bir alıcı kişilik tarafından kodaçma (decode) işlemi sonunda **anlam** kazanır. Bir ileti ele alındığında şu noktalara önem verilmelidir. Bunlar ileti kodu, ileti geliştirimi (message treatment) dir (7). Bu durumda ileti, kaynak kişilik tarafından içeriğin bir seçim sürecinden geçirilerek betimlenmesi olarak ele alınabilir.

e. Araç

Eğitim iletişiminde araç, kaynak kişilikle alıcı kişilik arasında iletinin aktarılmasını sağlayandır. Araç kapsamı içine ışık ve ses dalgalarından iletişim araçlarına kadar iletiyi aktaran tüm yollar girer. Eğitim iletişimi süreci içerisinde araç, ya kitle iletişimi (mass communication) ya da kişilerarası iletişimin (interpersonal communication) gerçekleşmesine neden olur.

İletişim sürecinde oluk ve araç eş anlamda kullanılmaktadır. İletişim sürecinde oluk, iletiyi kaynaktan alıcı birime götüren araçtır. Bu durumda oluk, iletişim aracının kendisidir. Eğitim iletişimi sürecinde ise oluk, neden gereksinim duyulduğu sorusuna yanıt arar (8). Başka deyişle, eğitim iletişiminin gerçekleşmesine neden olan duygu ve düşüncedir.

f. Alıcı Kişiliği

Kaynak kişiliğin gönderdiği iletiyi hedef olan birim, eğitim iletişimi sürecinde alıcı kişiliğidir. Alıcı bir kişi, örgütlenmemiş bir grup ya da toplum olabilir. Eğitim iletişim sürecinde etkin ya da istenen anlamda bir iletişimin gerçekleşebilmesi için alıcının kişiliği doğrultusunda nasıl algılayacağını bilmesi gerekir. Genellikle günlük yaşantıda alıcı kişiliğine önem verilmez. Bu nedenle iletinin alıcı tarafından anlayabileceği biçimde kodlanması gözden kaçır. Bunun dışında kaynak kişi ya da kişiler, alıcının ki-

-
- (7) WARREN K. AGEE - PHILIP H. AULT - EDWIN EMERY, **Introduction To Mass Communication**, Harper and Row Publishers, New York: 1985, s. 20.
(8) GÜLER, s. 110.

şiliği, yetenek, özellik ve deneyimlerini gözden geçirir. Örneğin, günümüzde öğretmen, öğrencilerine yalnızca ders anlatmaktadır. Öğrenci kişiliği bu arada önemli değildir. Sene sonunda gözlemlenen ders kitaplarının okul bahçesi içinde yakılması, öğrenci kişiliğinin kazandırılmamasının bir sonucudur. Buna benzer bir durumda, aile içindeki kişilerin ya da toplumda genç-yaşlı arasında görülür. Kuşaklararası çatışma olarak nitelendirilen bu durum aslında, kaynak kişiliğin alıcıyı bir kişilik olarak görememesinden kaynaklanmaktadır.

g. Eğitim İletişiminin Etkileri

Eğitim iletişimi sürecinde, bir anlamda sonuç ve amaç olarak nitelendirilen etkiler, kaynak kişilik tarafından gönderilen iletinin alıcı kişiliğin kişiliğinde, kodaçma sonucu ortaya çıkan değişimlerdir. Alıcının kişiliğinde istendik yönde bir değişim yaratmak, eğitim iletişiminin temel amacıdır.

Eğitim iletişiminin etkinliği, kaynak kişilik tarafından amaçlanan ve süreç sonucunda ortaya çıkan değişimle alıcı kişiliğidir. Dolayısıyla alıcının bilgi, tutum ve davranışlarına etki edilir. Eğitim iletişimine bir süreç olarak bakma açısından, etkinlik önemlidir.

h. Yansıma (Feed-Back)

Genel olarak, alıcının kaynaktan gelen iletiyi yanıtlamasına, yansıma denir. Tanımlanan yansıma aracılığıyla, geri bir merkezle durmaksızın bilgi alış-verişi ile beslenme durumu sağlanmaktadır (9). Kaynak, alıcıdan gelen yanıtı algılayarak, iletilerini bu yanıtı göre değiştirmek amacıyla kullanır. Yansımanın en önemli özelliği, eğitim iletişiminin etkin olup olmadığı konusunda ipucu veren bir ileti biçiminin olmasıdır.

Olumlu ve olumsuz olarak iki türlü yansıma söz konusudur. Olumlu yansıma kaynak kişiliğin amaçlanmış olduğu etkiye ulaştığını, kaynağa bildirici bir nitelik taşır. Buna koşut olarak olumsuz yansıma, alıcı üzerinde amaçlanan etkinin elde edilmediğini gösterir. Yansımanın olumsuz olması halinde, kaynak amaçladığı etkiyi elde edebilmek için davranışlarını ve iletilerini yeniden düzenler.

(9) TOYGAR AKMAN, 2000 Yılma Doğru Siberetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1998, s. 8.

Yansıma bir başka açıdan da sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmada alıcıdan gelen tepkinin kaynağa süresi açısından ele alınır. Bu durumda gecikmeli (delayed) ve gecikmesiz (immediate) yansıma söz konusudur. Eğitim iletişiminin bir süreç olarak ele alınmasında yansıma olarak nitelendirilen alıcının kaynağı yanıtlaması gerçeği yatar. Yapılan açıklamalar doğrultusunda, süreç içindeki ögeler birbirleriyle ilişki içindedir ve etkileşir. Birbirlerinden ayrı düşünülemez.

SİSTEM OLARAK EĞİTİM İLETİŞİMİ

Eğitim iletişiminin bir süreç içinde gerçekleştiğine değinilmiş ve bu süreçte yer alan temel ögelerin neler olduğu açıklanmıştır. Belli işlevi olan bir sistem de, bir süreç içinde geçtiğinden süreç kavramının sistemle yakından ilgisi vardır. Burada sistem kavramının, eğitim iletişimi ile ilişkisinin nasıl olduğu açıklanacaktır.

Sistem, «daha bir bütün oluşturmamış parçaların belli bir etki ortaya çıkarmak amacıyla, belli biçimde bir bütünlük oluşurmalarıdır» (10). Bu tanımın dışında sistemin, çalışma yapılan alanlara koşut tanımlamaları da bulunmaktadır.

Çerçeve, girdi-çıkıtı, karşılıklı bağımlılık sistemin ögelerini oluşturmaktadır. Bu ögeler sistemin genel işleyişinde etkiler (11). Böylece sistem, bir çerçeve ile sınırlı, birbirleriyle karşılıklı bağımlılık içinde bulunan, girdi çıktılarını düzenleyen bir yapılanma özelliği gösterir.

Örneğin; anne-baba ve çocuktan oluşan aile, belli amaçlar bu ögelerin birbirleriyle sürekli olarak etkileşimde bulunduğu bir sistem olarak ele alınabilir. Burada belli bir çerçeve söz konusudur. Aile sistemi içinde, girdi-çıkıtı belli amaçlarla düzenlenir. Söz konusu olan amaç, kişilik bilgisinin sağlanmasıdır. Aile içindeki birimler arasındaki eğitim iletişimi, karşılıklı bağımlıdır. Böylece belirtilen tüm ögeleriyle aile, sistemi oluşturmaktadır.

Belli bir işlevi olan sistem, süreç içinde gerçekleşmektedir. Bu durumda, süreç içindeki sistemler belli bir değişim içindedir. Sistem ve kişilik kavramları birbirlerinden ayrı düşünülemez. Sis-

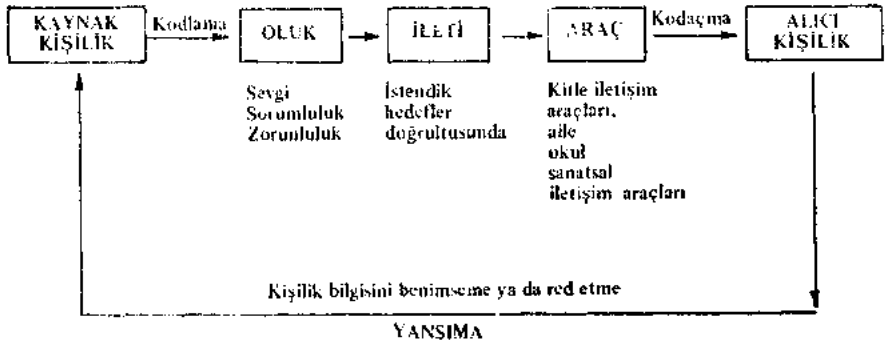
(10) WILLIAMS, s. 299.

(11) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: İNAL CEM AŞKUN, *Organizasyon Teorileri*, EİTİA Yayınları No: 95, Eskişehir- 1972, s. 93-96

temdeki karşılıklı bağımlılık ögesi, sistemdeki ögeler arasında sürekli bir etkileşimin olduğunu göstermektedir.

Bu durumda, herhangi bir örgüt, ya da grup ister yalnızca işlem, ister yalnızca üretimi «giriş-çıkış» durumunda çalışıyorsa, bu sistemdir (12). Okul, banka, dükkan da böylece bir sistem kavramı içine girmektedir. Bir insanın kişisel davranışları, insanların oluşturduğu toplumsal yapı da yine bir sistem olarak sayılmaktadır.

Böylece kişilik, toplumsal ve kültürel yapıdaki bir sistemin ögesidir. Bu durumda eğitim iletişimi, bir sistemde varolan ögeler arasındaki ilişkileri karşılıklı bağlantıları kuran ve sürmesini sağlayan süreçtir. ŞEKİL-2'de sistem olarak eğitim iletişimi süreci ve eğitim iletişiminin bu süreç içindeki temel ögelerinin yeri, işleyişi gösterilmektedir.



ŞEKİL-2: Sistem Olarak Eğitim İletişimi Süreci.

Yansımaya ögesinin varolması sistemlerin eğitim iletişimi ile ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. İşlevsel olarak yansımaya ögesi, eğitim iletişimi sisteminin sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, eğitim iletişimi sürecinin bir sistem yapısı niteliği gösterdiği ve eğitim iletişimi süreci ögeleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

(12) F.H. GEORGE, *Cybernetics In Management*, Pan Books Ltd., London: 1970, s. 47. Aktaran: TOYGAR AKMAN, *Bilimler Bilimi Sibernetik*, Milliyet Yayınları, 1977, s. 225.